

FAN, TA'LIM, MADANIYAT VA INNOVATSIYA

[Jild: 03 Nashr: 11 (2024)]

www.mudarrisziyo.uz

YOSHLARDA IJTIMOY MASULIYATNIS HAKLLANTIRISHNING AYRIM JIHATLARI

Atabek Abduraximovich Madraximov

Urganch davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarning ijtimoiy javobgarligining xususiyatlari, mazmuni va xarakterli belgilari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy javobgarlik, yoshlar, qadriyat, xarakter, olim, jamiyat

"Ijtimoiy javobgarlik" atamasi o'tgan asrning 70-yillarida keng qo'llanila boshlandi, garchi uning ayrim jihatlari o'rganish 19-asr oxirlarida, ba'zi hollarda esa undan ham oldin kuzatilgan.

Javobgarlikning rivojlanishini tarixiy nuqtai nazardan ko'rib chiqqanda, ushbu tushuncha turli fanlarda qo'llanilganini ko'rish mumkin, ammo muammoning o'ziga xosligi tufayli tadqiqotlar ko'pincha bir tomonlama va cheklangan xarakterga ega. Shuningdek, ijtimoiy javobgarlikning alohida turlari ko'rib chiqiladi: odamlarning umumiy manfaatlarini nuqtai nazaridan (shaxsiy va jamoaviy), tartibga solish usuli jihatidan (huquqiy va axloqiy), jamiyatdagi munosabatlarga ko'ra (fuqarolik, ma'muriy va boshqalar).

Masalan, ijtimoiy javobgarlikning eng katta yuki yosh avlodga tushadi, chunki kelajakda jamiyatda ro'y beradigan muammolarni hal qilish, ziddiyatlar va nizolarni tartibga solish ular zimmasida.

Yoshlar guruhini ta'riflashning dastlabki tarixan shakllangan yondashuvi tor empirik bo'lib, uni faqat yosh chegarasi bilan, ya'ni 16 dan 30 yoshgacha (vaqti-vaqti bilan bu chegaralar o'zgarib turadi) sifatida tasvirlash. Bundan tashqari, yoshlar jamiyatning alohida ijtimoiy-demografik guruhini tashkil etadi, bu esa ularning turli xususiy belgilari bilan tavsiflanadi, jumladan: hayotiy tajribaning yo'qligi, sarflanmagan energiya, faolligi, mustaqilligi, tanqidchiligi, baholashdagi maksimalizmi, shuningdek, vayron qilishga qaratilgan yoki ijodiy yaratishga qaratilgan radikal harakatlarga tayyorlik va qobiliyat.

Ijtimoiy javobgarlik nuqtai nazaridan qiziqarli yondashuv ingliz sotsiologi S. Frisning yoshlarni ularning bog'liqlikdan mustaqillikka, mas'uliyatsizlikdan mas'uliyatga o'tish harakati asosida ta'riflashga urinishidir.

Birinchi o'tish bosqichi quyidagi ijtimoiy institutlar bilan bog'liq: oila, ta'lim tizimi, ish, hordiq va dam olish faoliyatlari. Bu bosqichda yoshlar ota-onalariga bolalik davridagidek qaram bo'lmaydilar, ammo hali ham kattalar uchun xos bo'lgan iqtisodiy va ijtimoiy javobgarlik darajasiga erishmagan. Ular mustaqil hayotga qadam qo'yishadi, lekin hali to'liq mustaqil emaslar.

Ikkinchi o'tish bosqichi bolalikdan kattalikka o'tishni anglatadi. Bu davrda yosh kishi oila doirasida va davlat oldida o'z amallari uchun javobgarlikni o'z zimmasiga oladi. Bu bosqichda yoshlar huquqiy jihatdan to'liq javobgar fuqarolar sifatida tan olinadi. Bu yerda ikki xil javobgarlikni ajratish mumkin: tartibga soluvchi (yoshga qarab, amallar uchun javobgarlikni yoki ma'lum harakatlarni bajarish majburiyatini belgilaydi) va ruxsat beruvchi (ma'lum harakatlarni amalga oshirish qobiliyatini aniqlaydi, ammo bu harakatlar majburiy emas).

Shunday qilib, yoshlar jamiyatdagi munosabatlar va javobgarlik sub'yekti sifatida tobora kengayib borayotgan ijtimoiy aloqalar tizimiga kirib boradi, bu esa ularning ijtimoiy ahamiyati va ijtimoiy javobgarlik hajmining o'sishini keltirib chiqaradi[1].

Yoshlarning ijtimoiy javobgarligi quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- Jamiyatdagi o'z rolini anglash va zamonaviy jamiyat talablariga muvofiq harakat qilish zarurati;
- O'z-o'zini nazorat qilish (o'z amallarini jamiyat va o'z-o'ziga bo'lgan oqibatlari nuqtai nazaridan doimiy baholash);

- Ijtimoiy faollik;

- O'z amallarining salbiy oqibatlari uchun axloqiy jazo tan olish va h.k.

Yoshlar ijtimoiy javobgarligi tabiiy xususiyat emas, balki maqsadli tarzda shakllantiriladigan mahsulotdir. Demografik guruhning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, yoshlarning ijtimoiy javobgarligini shakllantirishning ba'zi xarakterli jihatlari ajratib ko'rsatilishi mumkin[2].

Birinchidan, boshqa demografik guruhlariga qaraganda yoshlar guruhida harakatlar ustidan emotsional omilning kuchliroq ta'siri mavjud, bu esa ularning o'z baholari va qarorlarida biroz noqulayliklarga olib kelishi mumkin. Bu holat, yoshlar o'z hayot yo'llarini izlab topish jarayonida bo'lganida ayniqsa seziladi.

Ikkinchidan, yoshlarning ijtimoiy javobgarligi darajasi va hajmi katta avlodnikidan farq qiladi. Ko'pincha bu holat yoshlarning javobgarlikni namoyon qilishlari moddiy boyliklar yoki davlat manfaatlarini boshqarish jarayoniga kiritilmaganligi bilan bog'liq.

Uchinchidan, yoshlar guruhining ijtimoiy shakllanish jarayonida shaxsiyati ijtimoiy javobgarlikni shakllantirishga katta ta'sir ko'rsatadi.

Xususiy jihatlardan biri sifatida yoshlarning o'zgarishlarga bo'lgan yuqori tayyorgarligini ta'kidlash kerak, bu esa ularni katta avlod vakillaridan farqlaydi.

Shu bilan birga, yoshlarda ijtimoiy javobgarlik bilan bir qatorda, iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy omillarga asoslangan mas'uliyatsiz xatti-harakatlar kuzatiladi. Bu holatlar asosan turli ijtimoiy guruhlarining psixologik, yosh va boshqa xususiyatlari bilan bog'liq.

Ijtimoiy javobgar shaxsni shakllantirish, ayniqsa tez o'zgarib borayotgan zamonaviy axborot jamiyatida, insoniyatning umumiy qadriyatlarini nuqtai nazaridan juda muhim vazifa hisoblanadi. Bunday

vazifani bajarishda davlat va jamiyat tomonidan o'ylangan, izchil, yaxlit yoshlar siyosati muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Natijada, ijtimoiy javobgarlikning asosiy maqsadi faqatgina ma'lum bir amalni bajarishdan saqlash emas, balki shaxsni jamiyatning barcha sohalarida foydali faoliyatga yo'naltirish va undan tashqari ruhlantirishdir.

Ijtimoiy javobgarlikning shakllanishida psixologik omillar muhim rol o'ynaydi. Yoshlar o'zlarining ijtimoiy rolini qabul qilish va jamiyatdagi o'rinlarini topish jarayonida turli psixologik bosqichlardan o'tadilar. Bu jarayon ularning shaxsiy o'sishlari va o'z-o'zini anglash darajasiga bog'liq. Psixologik tayyorgarlik, o'zini o'zi boshqarish qobiliyatlari va o'zaro munosabatlarda samarali ishtirok etish ko'nikmalari ijtimoiy javobgarlikni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Yoshlar o'zlarining ijtimoiy javobgarligini shakllantirishda turli madaniy va ijtimoiy ta'sirlarga duch keladilar. Bu ta'sirlar ularning qaror qabul qilish jarayonlarini va ijtimoiy javobgarlik tushunchasini qanday qabul qilishlarini belgilaydi. Turli madaniyatlar va ijtimoiy guruhlarining o'ziga xos qadriyatlari va me'yorlari yoshlarning javobgarlikka bo'lgan munosabatini shakllantiradi.

Ta'lim tizimi yoshlarni ijtimoiy javobgar shaxslar sifatida tarbiyalashda muhim o'rin tutadi. Maktablar, kollejlarda va universitetlarda yoshlarga nafaqat akademik bilimlar, balki jamiyatda faol va mas'uliyatli fuqarolar bo'lish uchun zarur bo'lgan axloqiy va ijtimoiy ko'nikmalar ham beradi. O'qituvchilar va ta'lim muassasalari yoshlarga o'zlarining ijtimoiy javobgarliklarini anglash va amalda qo'llashda yordam beruvchi muhit yaratishga intilishlari kerak[3].

Zamonaviy dunyoda media va axborot texnologiyalari yoshlarning qarashlari va qadriyatlarini shakllantirishda tobora ortib borayotgan rol o'ynaydi. Televidenie, internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatiladigan kontent yoshlarning dunyoqarashini, ularga ta'sir qiluvchi ijtimoiy masalalarga munosabatini va ijtimoiy javobgarlikka bo'lgan tushunchalarini shakllantiradi. Media savodxonligi, yoshlarni turli manbalar tomonidan taqdim etilayotgan axborotlarni tanqidiy baholash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish orqali ularning ijtimoiy javobgarlik hissini oshiradi.

Yoshlar o'zlarining ijtimoiy javobgarliklarini anglash va amalga oshirishda faol bo'lishlari uchun zarur bo'lgan siyosiy va ijtimoiy faollashtirish dasturlariga jalb qilinishi kerak. Bunday dasturlar, masalan, jamoat ishlari, ekologik loyihalar va ijtimoiy adolat uchun kurashish tashabbuslari orqali, yoshlarni jamiyatdagi muammolarni hal qilishga va o'zgarishlarni amalga oshirishga undaydi. Bu faoliyatlar yoshlarga o'z kuchlarini sinab ko'rish va jamiyatdagi muammolarga yechim topishda o'z hissalarini qo'shish imkoniyatini beradi.

Yoshlarning ijtimoiy javobgarligini shakllantirishda ko'p qirrali yondashuv talab etiladi. Ushbu jarayon nafaqat individlarning shaxsiy rivojlanishi, balki ularning ijtimoiy muhit, madaniy meros va jamiyatdagi mavjud imkoniyatlar bilan o'zaro ta'sirini ham o'z ichiga oladi. Davlat, ta'lim muassasalari, oila va media kabi turli institutlar yoshlarni ijtimoiy javobgar shaxslar sifatida shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib, ijtimoiy javobgarlikni rivojlantirish yoshlarni jamiyatdagi faol, mas'uliyatli va tashabbuskor fuqarolar sifatida tarbiyalashda kalit omil hisoblanadi.

Adabiyotlar.

1. Губачев М.Н. Социальная ответственность в системе ценностных ориентаций современного общества: автореферат дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11. // Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat [Электронный ресурс]. Уфа, 2004. 24 с. Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/sotsialnaya->

otvetstvennostvsistemetsennostnykhorientatsiisovremennogoobshchestva#ixzz5G9TGJR dR (дата обращения: 02.05.2018).

2. Социология молодежи: учебник для академического бакалавриата /под ред. Р. В. Ленькова. М.: Издательство «Юрайт», 2015. С. 169.
3. Предметная область социологии молодежи [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://infopedia.su/3x41e5.html> (дата обращения: 13.04.2018).
4. Губачев Н.Н. Социальная ответственность молодежи (философско-социологический анализ): автореферат дис. ... канд. филос. наук: 09.00.01.[Электронный ресурс]. Москва, 1992. 22 с. Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/v/461235/a#?page=1> (дата обращения: 04.05.2018)